

İmâm Şâfiî ve Mürsel Hadis: Çağdaşçı Yaklaşımlara Dair Birkaç Mülâhaza

Mansur KOÇINKAĞ*

Hadis ilmi söz konusu olduğunda, tâbiîn döneminden İmâm Şâfiî'ye kadar en çok tartışılan konulardan biri, mürsel ve munkatı' rivâyetler olmuş ve günümüze kadar da bu tür rivâyetlerin değeri tartışıla gelmiştir. Fakat İmâm Şâfiî ile birlikte mürsel hadisin değeri ve hücciyeti hususundaki eğilimler farklılık arz etmiştir. Bu sebeple mürsel hadisin mâhiyetini ve hücciyetini tespit etmede Şâfiî önemli bir yer mevkiye sahiptir. Bu çalışmada mürsel hadisin mâhiyeti ve hücciyeti, Şâfiî'nin tenkit etmesine rağmen eserlerinde mürsel hadislere yer vermesinin nedeni ve bu hususta özellikle günümüzde, Şâfiî'ye yöneltilen bazı tenkitler ele alınacaktır.

I. Mürsel Hadisin Tarifi

Mürsel hadis, ilk dönemlerde munkatı' anlamında kullanılsa da genelde geleneksel hadis usûlü ilminde anlaşıldığı üzere tâbiînin, doğrudan Hz. Peygamber'den yaptığı rivâyetler anlamında kullanılmaktadır.¹ Sahâbenin munkatı' rivâyetlerine ise *mürselü's-sahâbe* denilmektedir. Sahâbenin ve büyük tâbiînin mürselleri diğerlerine nazaran farklılık arz etmektedir. Sahâbe mürsellerinde daha yaygın olmakla beraber, ikisinde de düşen râvî, genelde sahâbîdir. Tüm sahâbîler de hadis rivâyeti hususunda âdil/udül kabul edilmektedir. Fakat büyük tâbiînin mürselleri bazı hususlarda sahâbe mürsellerine benzese de onlardan daha aşağı bir mertebededir. Orta ve küçük tâbiînin mürselleri ise genelde kibâr-ı tâbiînden yapılan rivâyetlerden ibaret olduğundan bu tür rivâyetlerin, mürsel hadis kategorisine girip girmediği

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Hadis, ÇANAKKALE.

¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, (thk. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut, 1405/1985, s. 39; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Takrîb*, (thk. Muhammed Eymen, *Tedrib* ile beraber), Kahire, 2002; Abdullâh Sirâcuddîn, *Şerhu'l-menâzûmeti'l-beykûniyye*, Halep, ts., s. 106; Nuruddîn Itr, *Menhecû'n-nakd*, Dimaşk, 1401/1981, s.370.

âlimler tarafından tartışılmıştır.

Şafîî, kendinden önceki birçok müctehidin aksine mürsel hadisi zayıf hadis kategorisinde ele almaktadır. Şâfiî öncesi dönemde âlimlerin, mürsel hadisi kabul ettiği bilinmekte ve bu durum, İmâm Mâlik'in, İmâm Ebû Yûsuf'un ve İmâm Muhammed'in eserlerinden de anlaşılmaktadır. Fakat mürsel hadisi kabul etmeleri, müsned hadis gibi delil değerini yüksek gördükleri anlamına gelmez. Sözelimi İmâm Muhammed, mürsel hadisle amel etse de mürsel hadisin muttasıl hadisler gibi sahîh olmadığını Mâlik'i tenkit ederken şu şekilde vurgulamaktadır:

“Bu hadisi, sadece Mâlik, Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan mürsel şekilde rivâyet etmiştir. Hz. Sa'd ise bunu ne müsned olarak ne de başka birinden rivâyet etmiştir.”²

Mürsel hadisin hücciyeti hususunda bize bilgi veren Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin sözleri birbirine zıt gibi görünse de, ikisinin arkadaş olduğu ve aynı dönemde yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda farklı şeylerden bahsettikleri anlaşılmaktadır. Ebû Dâvûd, mürsel hadisin hücciyeti hususunda şöyle demiştir:

“Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Evzâî gibi önceki âlimler, mürsel hadislerle ihticâc ederlerdi. Bu durum Şafîî gelene kadar devam etti. Şafîî, mürsel hadisi tenkit etti. Akabinde Ahmed b. Hanbel ve başkaları da ona tâbi oldu.”³

Tirmizî ise *el-İlel* adlı eserinde bu hususta şöyle demiştir:

“Hadis, mürsel ise hadisçilerin geneline göre sahîh değildir, birçok kişi mürsel hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir”.⁴

Burada görüleceği üzere, Ebû Dâvûd, Şafîî'den önce mürsel hadisi tenkit eden hiç kimsenin olmadığını söylemekte, Tirmizî ise ehl-i hadisin geneline göre mürsel hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir. Aslında Şafîî'den evvel de hadisin muttasıl ve isnadlı şekilde rivâyet edilmesini şart koşanların varlığı bilindiği için Ebû Dâvûd'un sözü, Şafîî'nin tenkitinin dönüşümü sağlamada etkili olduğuna hamledebilir. Çünkü Şafîî'den önce, her ne kadar mürsel hadisi tenkit eden olmuşsa da bu tenkitler, fazla etkili olmamış ve hadis âlimlerinin ve fakihlerin çoğu mürsel hadisi rivâyet edip onunla amel etmeye devam etmiştir. Fakat Şafîî ile beraber mürsel hadisin delil kabul edilmesi düşüncesi ciddi anlamda zayıflamıştır. Tirmizî, sözüne dayanak olarak Şafîî öncesi âlimlerden delil getirirse de söz konusu çoğunluğun Şafîî sonrasında ortaya çıkan eğilimden kaynaklandığı veya ricâl ilmi ile uğraşan ve isnada büyük önem veren hadisçileri kastettiği anlaşılır.

² Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ ehlî'l-Medîne*, (thk. Mehdî Hasan el-Geylânî), Beyrut, 1403/1983, I, 220.

³ Ebû Dâvûd, *Risâle*, (*Selâsu resâil* içinde), Riyâd, 1416, s. 32.

⁴ Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ, *el-İlel* (İbn Receb şerhi ile beraber), (thk. Subhî es-Sâmerrâî), Beyrut, 1416/1996, s. 171.

II. Şâfiî’de Mürsel Hadisin Hücciyeti

Her ne kadar farklı kanaatler ileri sürülmüşse de, İmâm Şâfiî, mürsel hadisi mutlak şekilde reddetmemekte, ancak kabul edilebilmesi için bazı şartlar öne sürmektedir. Bu bağlamda, onun ileri sürdüğü şartlardan üçü mürsil ile, dördü de mürsel hadis ile ilgilidir. Şâfiî mürsil râvînin; (a) rivâyeti kabul edilmeyen; mecrûh veya mechûl kimselerden rivâyette bulunan biri olmamasını; (b) rivâyetlerinde hadis hâfızlarına muhâlefet etmemesini ve (c) mürsil râvînin kibâr-ı tâbiînden olmasını şart koşmuştur.⁵

Şâfiî mürsel hadisin sahîh kabul edilebilmesi için ise; (a) söz konusu hadisin, bir başka tarikle müsned şekilde rivâyet edilmesini;⁶ (b) mürsel hadisin başka bir mürsel hadisle desteklenip kuvvet bulmasını;⁷ (c) sahâbe kavliyle desteklenip güçlenmesini⁸ ve (d) âlimlerin genelinin mürsel rivâyet edilmiş hadis doğrultusunda fetvâ vermesini şart koşmuştur.⁹

Şâfiî mezhebine mensup âlimler İmâm Şâfiî’nin mürsel hadise dair sözlerini farklı değerlendirmektedirler. Beyhakî (ö. 458/1066), el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Nevevî (ö. 676/1277), İbn Müseyyeb (ö. 94/713) ile diğer büyük tâbiînin mürselleri arasında fark olmadığını, Hafız Alâî ise Şâfiî’nin İbn

⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, (thk. Ahmed M. Şâkir), Kahire, 1426/2005, s. 463–465. Kırbaşoğlu’nun, Şâfiî’nin nassların alanını genişlettiğine dair açtığı paragrafta kibâr-ı tâbiînin mürsellerini kabul etmesi hususunda Ahmed Muhammed Şâkir’in tenkidini aktarması birkaç yönden doğru gözükmemektedir. 1) Ahmed M. Şâkir’in haklı olup olmadığına girmeden, bu tenkidini Şâfiî nassın alanını genişlettiği için değil, -çünkü o, Şâfiî’nin kendisinden evvelki döneme göre nassın alanını daha da daralttığı bilincindedir- sadece Şâfiî’nin mürsele yaptığı tenkidi daha da ileriye götürmek üzere yönelmiştir. 2) Ahmed Muhammed Şâkir’in tenkidi, Şâfiî’den ziyade diğer İmâmlara özellikle de Ebû Hanîfe ve Mâlik’e yapılan bir itiraz olarak kabul edilmelidir. Çünkü Şâfiî’den evvelki İmamlar mürseli mutlak şekilde kabul etmekte, Şâfiî ise Ebû Dâvûd’un da belirttiği üzere, mürseli ilk defa tenkit eden kişi konumunda yer almaktadır. 3) Şâfiî’nin tâbiîni kibâr ve sığâr diye ayırıp onların mürsellerini farklı değerlendirmesini eleştiren Ahmed Muhammed Şâkir’in tenkitinin de yerinde olmadığı görülür. Zira bu taksimin gelişmiş güzel yapılmadığı, ciddi bir araştırma sonucu bu kanaate varıldığı Şâfiî’nin şu cümlelerinden anlaşılabilir:

“Bu kimseler (sığâr-ı tâbiîn) içinde mürseli kabul edilen kimse bilmiyorum. Kabul edilmemesinin nedeni şudur: a) Rivâyette buldukları kimseler hususunda haddi aşırırlar b) Mürsel hadislerine bakıldığında kaynağının zayıf olduğuna dair alametler taşımaktadır c) Çok ihâlâ yapmaktadırlar ve bu da kaynağının zayıf ve hataya daha müsait olmasına sebep olmaktadır.” Ayrıca şöyle demektedir: “Kim iyi ve dikkatli şekilde kibâr-ı tâbiîn dışındakilerin mürsellerine bakacak olursa (hadislerin zayıf olduğuna dair) açık birçok delille hayrete kapılır” (Şâfiî, *a.g.e.*, s. 463- 465).

⁶ Şâfiî, *a.g.e.*, s. 391. İmâm Şâfiî, mürsel hadisin ayrı bir ‘mürsel’ ile güçlendiğinde kaynaklarının aynı olabileceğinden dolayı “müsned” bir hadis ile güçlenen mürsel hadisten daha aşağı bir mertebede olacağını belirtmektedir (*er-Risâle*, s. 461, 463).

⁷ Şâfiî, *a.g.e.*, s. 361.

⁸ Şâfiî, *a.g.e.*, s. 361.

⁹ Şâfiî, *a.g.e.*, s. 362.

Müseyyeb'in mürselleri ile diğer tâbiünün mürsellerini ayırdığını ve İbn Müseyyeb'in mürsellerini mutlak şekilde kabul ettiğini belirtmektedir.¹⁰ Hafız Alâ'nin (ö.761/1359) de ifade ettiği üzere, İmâm Şâfi'nin İbn Müseyyeb'in mürsellerine özel bir değer atfettiği müşâhede edilir. Şâfi'nin sözlerinden anlaşıldığına göre o, İbn Müseyyeb'in mürsellerini diğer tâbiünün mürsellerinden ayırmaktadır. Ne var ki, bunu gelişi güzel şekilde yapmadığını, onun mürsellerini özel bir araştırmaya tâbi tutup, sıhhatini tespit ettiğinden dolayı doğrudan kabul ettiğini bizzat kendisi belirtmektedir. Bunun gerekçesini ise kitabında şöyle açıklamaktadır:

“Neden İbn Müseyyeb'in munkatı' hadislerini kabul ediyorsunuz da başkalarının hadislerini kabul etmiyorsunuz” denirse onlara şöyle cevap veririz: İbn Müseyyeb'den rivâyet edilen hangi munkatı' hadisi gördüysek onun doğru olduğunu ve sadece sika, ma'rûf kişilerden hadis rivâyet ettiğini gördük. Kimin durumu böyle ise onun *munkatı'* hadislerini kabul ederiz.¹¹

III. Şâfi'nin Eserlerinde Mürsel Hadise Yer Vermesi

Mürsel hadisin zayıf kabul edilmesi ile mürsel hadisin rivâyeti birbirinden farklı meselelerdir. Çünkü Şâfi'ye göre zayıf kategorisinde olan mürsel hadis, rivâyet edilen başka bir mürsel hadisle desteklenmesi durumunda hüccet olarak kabul edilebilmektedir. Dolayısıyla eserlerinde mürsel rivâyetlere yer vermesi nedeniyle Şâfi'yi tenkit edenler, çoğu kere hadis rivâyeti ile hadisin delil olması meselesini birbirine karıştırmaktadır. Bazı araştırmacılar aceleci bir şekilde, Şâfi'nin mürsel hadisi kabul etmemesine rağmen eserlerinde bu tür rivâyetleri zikredip bunlarla amel etmesinin metodolojik bir hata olduğunu belirtmekteyse de, dile getirilen itirazlara bakıldığında bunların, Şâfi'nin metodolojisinin doğru bilinmemesinden kaynaklanan haksız tenkitlerden ibaret olduğu görülür. Ayrıca Şâfi, eserlerinde mürsel hadisleri zikretme sebeplerini açıklarken; (a) “zikrettiğim her munkatı' hadisi, muttasıl veya birçok tarikle rivâyet edilen meşhur bir hadis olarak işittim”; (b) “güzel şekilde hıfzımda bulunmayan hadisleri zikretmeyi uygun bulmadım, onların yerine sağlam şekilde ezberimde olan mürsel hadisleri zikrettim”; (c) “bazı kitaplarım yanımda bulunmadığından bu tür hadisleri zikretmek zorunda kaldım”; (d) “kitabın uzamasından korktuğum için isnadları zikretmedim”; (e) “bir kez isnadı zikretmişsem tekrar etmeyerek bunu yeterli gördüm”¹² şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

¹⁰ Haldûn el-Ahdeb, *el-Hadisü'l-mürsel*, Cidde, 1403/1982, s. 70.

¹¹ Şâfi, *el-Ümm*, Beyrut, 1403/1983, III, 192.

¹² Şâfi, *er-Risâle*, s. 437.

IV. İmâm Şâfiî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitlerin Değerlendirilmesi

Eserlerinde, yukarıda işaret edilen hususlar açıkça yer almasına rağmen, mürsel hadis hususunda İmâm Şâfiî'ye bazı tenkitler yöneltilmektedir. Aşağıda özellikle son dönemde Şâfiî'ye mürsel ve munkatı' hadise yaklaşımı konusunda yöneltilen bazı tenkitler ele alınacak ve tenkit edenlerin haklı olup olmadıkları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1) İmâm Şâfiî'nin, "Vârise vasiyet yoktur" hadisini kabul etmesi nedeniyle "Şâfiî ilmî tutarlık yerine ideolojik kabullerini esas almış, sırf görüşünü desteklemek için -kendi yöntemine aykırı olarak- kaynağı muğlak ve munkatı' rivâyetlere dayanmıştır" ve "Bu hadisin Kur'ân'ı neshedebilecek güçte olmadığını Ahmed Muhammed Şâkir'in tetkikinde de açıkça görmek mümkündür" denilmektedir. Ayrıca Şâfiî'nin, sahîh hadisin *merfû* olmasını şart koştuğu iddia edilmektedir.¹³

Burada dile getirilen itirazın doğru olabilmesi için Şâfiî'nin mürsel hadisi hiçbir durumda kabul etmemesi gerekmektedir. Hâlbuki Şâfiî, mürsel hadisin kabul edilmesi için belli şartlar koşmaktadır ve bunlardan birisi de âlimlerin hadisle amel etmesidir.¹⁴ Şâfiî'nin de belirttiği üzere -Hanefiler dâhil- âlimlerin hepsi bu hadisle amel etmektedir. Ayrıca "Hadisin Kur'ân'ı neshedecek güçte olmadığını" vurgulamak, Şâfiî için bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü Şâfiî'ye göre sünnet, asla Kur'ân'ı neshedemez. İmâm Şâfiî'ye yönelik bu itirazın, onun için değil, olsa olsa İmâm Ebû Hanîfe için geçerli olabileceği görülmektedir. Ayrıca Şâfiî'nin sahîh hadisin *merfû* olmasını şart koştuğunu söylemenin hiçbir izahı bulunmamaktadır. Bu iddianın, Şâfiî'nin sünnet ve hadisi eşanlamlı kullandığına dair yanlış ve yaygın olan bir düşünceden kaynaklandığını söylemek mümkündür.¹⁵

2) Bir diğer eleştiride, İmâm Şâfiî'nin, kölelerin mirasta payının olmaması hususundaki hadisi kabul ettiği, Ebû Hanîfe'nin ise kabul etmediği belirtilmekte ve "Hanefilerin yaklaşımının, insana değer veren, dolayısıyla, gerçekten İslâm'ın ruhuna uygun bir yaklaşım olduğunu burada hatırlamak yerinde olur" denilmektedir.¹⁶

İkinci itirazda araştırmacının, İmâm Şâfiî'ye yüklenip İmâm Ebû Hanîfe'nin bu görüşte olmadığını vurgulaması gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Ebû Hanîfe

¹³ M. Hayri Kırbasoğlu, "Risâle'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi", *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, Ankara, 2003, s. 231, 232.

¹⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 462.

¹⁵ Ayrıca bkz. Abdulkadir Yılmaz, "er-Risâle'nin Şekil ve Muhteva Açısından Eleştirisi" isimli Makale bağlamında Hayri Kırbasoğlu Eleştirisi, *Rihle Dergisi*, (2009), II, s. 144, 145.

¹⁶ Kırbasoğlu, *a.g.e.*, s. 234. Ayrıca aynı iddia için bkz. Nasr, Hâmid Ebû Zeyd, "İmâm Şâfiî ve Ortayol İdeolojisinin Tesisi", *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, Ankara, 2003, s. 107, 108.

dâhil tüm mezhep İmâmlarına göre köle, mirasçı olmamaktadır.¹⁷ Bu yanlış bilgiye dayanarak Hanefîlerin insana değer veren, dolayısıyla gerçekten İslâm'ın ruhuna uygun bir yaklaşım benimsediğinin ifade edilmesi, öte taraftan İmâm Şâfiî'nin ise aksi yönde tavsîfinin acele verilmiş bir iddia ve Şâfiî'ye yapılan büyük bir haksızlık olduğu görülmektedir.

3) Kâtîlin mirastan mahrum olduğuna dair hadisi kabul eden Şâfiî için "...tek bir hadise, hem de munkatı' bir hadise dayanarak, kâtîlin mirastan mahrum olduğunu savunması da, aynı şekilde, çok ciddi bir metodolojik zaafın söz konusu olduğunu gözler önüne sermektedir" denilmektedir.¹⁸

Bu tenkit de Şâfiî'nin mürseli her hâlükarda hüccet olarak kabul etmediği varsayımına dayanmaktadır. Hâlbuki durumun böyle olmadığı bilinmektedir. Şâfiî, açıkça âlimlerin böyle bir husus üzerinde ittifak ettiklerini belirtmektedir.¹⁹ Onun usûl sistematığına göre mürsel hadis âlimlerin fetvasıyla desteklendiğinde hüccet olarak kabul edilmekte, bu da iddianın aksine usûlünün kendi içinde tutarlı olduğunu göstermektedir. Tenkitte Ebû Hanîfe'nin bu görüşte olmadığına dair bir izlenim verilmeye çalışılsa da durumun böyle olmadığı,²⁰ dört mezhep İmamının da bu görüşte olduğu bilinmektedir.²¹ Bu hadisin, Kur'an'ın açık beyanına ters olduğunu iddia etmek ise usûl ilminde âmmin delâleti ile ilgili bir husustur. İmâm Şâfiî'ye göre de yakın değil, zann ifade eden bu tür lafızların rivâyetle tahsîs ve takyîd edilmesi mümkündür. Ayrıca bu rivâyet, usûlcüler tarafından bir usûl kaidesi olarak kabul edilmiş ve Mecelle'nin 99. maddesi olarak da kanunlaşmıştır.

4) Şâfiî hakkında "Dinde aklın alanını daraltıp, nassların alanını olabildiğine genişletme projesi uyarınca, munkatı' -mürsel rivâyetlerin bile delil olabileceğini göstermek için pek çok gerekçe gösterir ve bunların reddedilmemeleri için elinden gelen çabayı gösterir" denmektedir.²²

Bu iddiayı Nasr Hâmîd Ebû Zeyd de *eş-Şâfiî ve Tesîsu'l-eydûlûciyyeti'l-vasatiyye* adlı makalesinin birçok yerinde dile getirmektedir. Fakat söz konusu iddianın doğru olması güçtür. Çünkü İmâm Şâfiî döneminde yaşayan ehl-i re'y ve ehl-i hadis âlimleri mürsel, munkatı' ve mevkûf hadisleri kabul edip bunu kıyâsa takdim etmektedirler. Mürsel ve mevkûf hadisler de büyük bir yekûn oluşturmaktadır. Şâfiî ise kıyasın alanını daha da genişleterek bunlarla amel edilemeyeceğini, bunların kıyasa takdim edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

¹⁷ İbn Hazm, *Merâtibu'l-icmâ*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, t.s, s. 97; Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-sanâi fi tertibi's-şerâi*, Beyrut, 1406/1986, V, 241.

¹⁸ Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 234.

¹⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 233.

²⁰ Kudûrî, *Kitâb*, 665; Abdulganî el-Guneymî, *el-Lübâb*, s. 665.

²¹ İbn Hazm, a.g.e., s. 98; İbn Munzir, *el-İcmâ*, (thk. Fuâd Abdulmun'im), 1425/2004, s. 74.

²² Kırbaçoğlu, a.g.e., s. 256.

Ayrıca Hanefilerin kıyasa kapalı gördüğü birçok hususta; hadlerde, kısasta, keffaretlerde, kurala aykırı olarak sâbit olan hükümler gibi birçok hususta Şâfiî, kıyası câiz görmektedir.²³ Hanefi mezhebinin büyük usûlcüsü Serahsî'nin sözünde Şâfiî'nin kıyasın alanını ne denli genişlettiğini ortaya koymaktadır:

“Aslında sünnete ve re'ye yapışan bizim mezhep âlimlerimizdir (Hanefilerdir). Onların sünneti ta'zim ettiği kadar ehl-i hadis olduğunu iddia eden hiç kimse tazim etmemiştir. Çünkü mezhep âlimlerimiz, derecesinin güçlü olmasından dolayı sünnetle Kur'ân'ın neshedilebileceğini, mürsellerle amel etmeyi caiz görmekte, meçhûlün rivâyetini ve sahâbe kavlini kıyasa takdim etmektedir.”²⁴

Tüm bu bilgilerden sonra Nasr Hâmîd Ebû Zeyd ve M. Hayri Kırbâşoğlu'nun Şâfiî hakkındaki makalelerinde neredeyse her sayfada “Şâfiî'nin nassların alanını genişlettiği ve aklın fonksiyonunu daralttığı” şeklindeki iddialarının kabul edilecek bir iddia olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵

²³ Soner Duman, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı*, İstanbul, 2009, s. 126-132.

²⁴ Serahsî, *Usûl*, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), Beyrut, 1414/1993, III, 209.

²⁵ Ayrıca “Şâfiî'nin metin tenkitine hiç de sıcak bakmadığına daha önce işaret edilmişti. Bunun bir örneği, onun Hızır ile ilgili hadisi eserine almasında görülür... Şâfiî'nin Hızır ile ilgili hadislerin sahîh olamayacağını savunanların –meselâ İbn Kayyim el-Cevziyye'nin- hadisçilik düzeyinin çok altında kaldığı görülür” (Kırbâşoğlu, *a.g.e.*, s. 256) tarzındaki iddianın ise çıkarılan sonucu destelemeyecek basit bir mukayese olmanın yanı sıra gerçeği yansıtmadığı ve yanlış anlamaktan kaynaklanan bir itiraz olduğu görülmektedir. Şâfiî, Hz. Hızır'ın hayatta olduğuna dair bir hadis rivâyet etmişçesine konunun uzatılması ayrıca anlamsız gözükmektedir. Öncelikle bilinmesi gereken husus, Hz. Hızır ile alâkalı rivâyetlerin hepsinin mevzû veya isrâiliyyât olmadığıdır. Çünkü araştırıldığında Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inde de Hızır ile alâkalı bâb başlıkları ve rivâyetler görülmektedir (Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar*, thk. Mustafa Dîb Buğâ, Beyrut, 1407/1987, “İlim”, 16, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, ts., “Cihâd, 138, “Fedâil, 170). Hz. Hızır'la alâkalı hadislerin bütünüyle isrâiliyyât olmadığı en sahîh iki eserden yapılan alıntılarla ispat edildikten sonra İbn Kayyim'in gerçekten Hızır'la alâkalı tüm hadislere mevzû deyip demediği üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye konuya şöyle bir başlık atmaktadır:

“الأحاديث التي يذكر فيها الخضر وحياته كلها كذب ولا يصح في حياته حديث واحد /Hz. Hızır'ın ismi zikredilip hayatta olduğuna dair tüm hadisler mevzûdür. Hayatta olduğuna dair sahîh tek bir hadis yoktur.” Nitekim İbn Kayyim, konunun devamında Buhârî, İbn Teymiyye ve başkalarından yaptığı nakillerle Hz. Hızır'ın hayatta olduğuna dair rivâyetleri ele alıp tenkit etmektedir (İbn Kayyim, *el-Menârü'l-münîf*, thk. Abdulfettâh Ebû Guddê, Halep, t.s., 67 vd.). Fakat araştırmacı, İbn Kayyim'in mutlak şekilde Hızır'la alâkalı tüm hadislere mevzû dediğini zannettiğinden İmâm Şâfiî ve onun arasında bir mukayese yapmakta ve buna binâen Şâfiî'nin zikrettiği hadisin isrâiliyyât olduğuna baştan hükmetmektedir. Şâfiî'nin rivâyet ettiği hadisin Hz. Hızır'ın hayatta olduğuna delâlet eden bir hadis olduğu akla gelebilirirse de esasen Şâfiî'nin rivâyet ettiği hadis bu hususla alâkalı değildir. Çünkü İmâm Şâfiî, haber-i vâhîde dair delilleri zikrederken Sa'îd b. Cübeyr'den söz konusu olan şu hadisi rivâyet etmektedir: “İbn Abbâs'a Nevf el-Bikâli'nin Hz. Hızır'a arkadaşlık eden Musa'nın, İsrâiloğullarına gönderilen Musa olmadığını iddia ettiğini söyledim. İbn Abbâs da ‘Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir. Übeyy b. Ka'b'ın bana verdiği habere göre Hz. Peygamber hutbe vermiştir...’ dedi ve İsrâiloğullarına gönderilen Hz. Musa'nın, Hz. Hızır'la arkadaşlık eden Musa

5) Şâfiî'nin, Süleymân b. Yesâr'dan rivâyet ettiği mürsel hadis hakkında "ittisâli şart koşan Şâfiî'nin kendi şartına iltifat etmediği" belirtilmektedir.²⁶ Ahmed Muhammed Şâkir'in, bu hadisin birçok tarîkini zikretmesine ve ayrıca dört sahâbîden rivâyet edilen sahîh bir hadis olduğunu belirtmesine rağmen Şâfiî için bunun bir çelişki olmaktan çıkmadığı iddia edilmektedir.²⁷ Hâlbuki Şâfiî, mürsel hadisin, mürsel, müsned veya amel ile desteklendiğinde hüccet olabileceğini kabul etmekte, burada ise hadisin birçok tarîki bulunmakta ve ayrıca birçok sahâbeden aktarılan sahîh bir hadis olduğu görülmektedir. Bu da Şâfiî için bir çelişki değil, bilâkis usûlünün kendi içinde ne denli tutarlı olduğunu gösteren bir delildir.

Yukarıda da belirtildiği üzere bütün bu itirazlar, Şâfiî'nin mürsel rivâyetler hususundaki tutumunun bilinmemesinden veya başka bir nedenden kaynaklanmaktadır. Çünkü Şâfiî'ye göre mürsel hadisin, başka bir mürsel hadisle, müsned hadisle, sahâbe kavliyle veya âlimlerin amel etmesiyle güçlenip hüccet durumuna yükseleceği bilinmektedir. Ayrıca daha önce de işaret edildiği üzere, bu tür isabetsiz tenkitlere dayanarak Şâfiî'nin usûl hatası yaptığının ve onun asıl amacının dinde aklın alanını sınırlamak olduğunun öne sürülmesi bilimsellikten uzak isabetsiz iddialar ve Şâfiî gibi büyük bir ilim adamına yapılan bir haksızlık olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bilindiği üzere İmâm Şâfiî, fıkıh ve hadis usûlünde bir dönüm noktasıdır. İmâm Şâfiî'den evvel furû-ı fıkha dair birçok mesele hakkında fetva bulunsa da usûl-i fıkha dair bir metodoloji bulunmamaktaydı. Usûl-i hadiste de durum bundan farklı değildi. Rivâyetler hususunda ciddi bir zenginlik bulunsa da hangi tür rivâyetlerin zayıf kategorisinde olduğu veya hüccet olarak kabul edilmediği yeterince bilinmemekteydi. Dolayısıyla İmâm Şâfiî öncesinde mürsel ve munkatî' gibi zayıf kategorisinde olması gereken rivâyetlerin, Hanefî ve Mâlikî imamlar tarafından tenkit edilmediği ve hüccet olarak kabul edildiğine dair delillere işaret edildi. Ancak Şâfiî ile birlikte bu tür rivâyetler yaygın şekilde zayıf kabul edilmiş; Şâfiî sonrasında da genel eğilim bu yönde

olduğuna delâlet eden bir hadis aktardı." İmâm Şâfiî, bu rivâyeti aktarıldıktan sonra İbn Abbâs'ın, sadece Hz. Übeyy'in rivâyetine dayanarak Nevf el-Bikâlî'yi tekzip ettiğini belirtmekte ve bunun haber-i vâhidin hüccet olduğuna delâlet ettiğini söylemektedir. Şâfiî'nin rivâyet ettiği bu hadisin zayıf veya mevzû olabileceği akla gelebilir de yapılan basit bir araştırmada bu hadisin müttefekun aleyh olan sahîh bir hadis olduğu görülecektir (Buhârî, "İlim", 16, Müslim, "Cihâd, 138, "Fedâil, 170). Tüm bu bilgiler, bir hususta yapılacak araştırmanın, ön yargılardan uzak olması gerektiği, yoksa çok çaba sarf edilmiş bir çalışmada bile ciddi hatalara sebebiyet vererek insanların yanlış yönlendirilebileceğini göstermektedir.

²⁶ Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 259.

²⁷ Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 259.

şekillenmiştir.

Her ne kadar, ilk dönem müctehid imâmlar, mürsel ve munkatı' gibi hadislerin hüccet olacağı kanaatini dile getirselers de, bu tür rivâyetlerin zayıf hadis kategorisinde olduğunu savunanlar da bulunmaktaydı. Fakat Şâfiî ile beraber âlimlerin geneli, bu tür hadislerin zayıf olduğunu daha yaygın bir biçimde ifade etmeye başlamışlardır. Bazı araştırmacılar, Şâfiî'nin, dinde aklın alanını daraltıp, nasların alanını olabildiğine genişletmek için munkatı'-mürsel rivâyetlerin dahi delil olabileceğini göstermek için çok çaba gösterdiğini, ayrıca Şâfiî'nin mürselleri hüccet olarak kabul etmemesine rağmen eserlerinde bunları zikredip bunlarla amel etmesinin metodolojik bir hata olduğunu iddia etmekteyse de yapılan itirazlar incelendiğinde bunların, Şâfiî'nin usûlünün doğru bilinmemesinden kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü Şâfiî, kendi dönemine kadar mutlak şekilde hüccet olarak kabul edilen munkatı' ve mürsel yolla rivâyet edilmiş hadislerin zayıf kategorisinde olduğunu ve hüccet olarak kullanılamayacağını savunmaktadır. Bu bilgiden yola çıkıldığında, çıkarımın tam tersi yönde olması gerekirdi. Diğer bir ifadeyle Şâfiî'nin, aklın alanını genişletmek için büyük yekûn tutan mürsel ve munkatı' rivâyetleri feda ettiği söylenmeliydi. Öte yandan, Şâfiî'nin mürsel hadisleri eserlerine almasını tenkit edenler, rivâyet ve hücceti birbirine karıştırmaktadır. Çünkü Şâfiî mürselin rivâyetine karşı çıkmamakta, bilâkis teşvik etmektedir. Zira Şâfiî, mürsel hadisin, başka bir mürsel hadis veya başka bir şeyle desteklendiğinde delil olarak kullanılabileceği kanaatindedir.